

5. RODINNÝ STAV OBYVATELSTVA

Významnou demografickou charakteristikou je také složení obyvatelstva podle věku a rodinného stavu. V poválečném období se v České republice vytvořila struktura obyvatelstva charakteristická časnou a vysokou sňatečností, rostoucí úrovní rozvodovosti a výraznou nadúmrtností mužů. Spolu s nepravidelným věkovým složením se tak v populaci projevoval vysoký podíl osob žijících v manželství, rostoucí podíl rozvedených, hlavně žen ve středním věku, a značný počet vdov starších šedesáti let. Současně se více než 90 % dětí v České republice, a tak i v Libereckém kraji, rodilo v manželství. Vytvořil se model dvoudětné rodiny.

Struktura obyvatelstva podle rodinného stavu je pravidelně zjišťována při sčítání lidu, domů a bytů přibližně v periodě jednou za deset let. Rodinný stav obyvatelstva je ovlivňován vývojem sňatečnosti a rozvodovosti v uplynulých obdobích. V souvislosti s poklesem úrovně sňatečnosti, zvyšováním průměrného věku při sňatku a s nárůstem úrovně rozvodovosti v posledních desetiletích se velmi zvýšil podíl svobodných v populaci starší 15 let a současně se snížil podíl vdaných či ženatých a vzrostl podíl rozvedených. Tento vývoj je charakteristický pro celou Českou republiku, Liberecký kraj i všechny jeho územní části.

Při sčítání v roce 1980 žilo v populaci mužů starších 15 let v Libereckém kraji 21,7 % svobodných. Jejich podíl se do roku 1991 zvýšil na 24,9 % a do sčítání v roce 2001 na 30,6 %. Podobný vývoj lze pozorovat u populace žen starších 15 let. Při sčítání v roce 1980 žilo v Libereckém kraji 13,5 % svobodných žen, v roce 1991 16,2 % a v roce 2001 již 21,3 % těchto žen. Zvyšování podílu svobodných v populaci je velmi výrazné a rychlé. Tento vývoj je charakteristickým pro změnu populačního a sociálního chování obyvatelstva, která doprovázela politické a ekonomické změny v České republice od roku 1989. V průběhu padesátých a šedesátých let byl podle některých sociologických výzkumů sňatek často prvním samostatným krokem člověka. Hlavními příčinami nízkého sňatkového věku bylo poměrně krátké období přípravy k povolání a nedostatečná motivace k získání určitého postavení v zaměstnání před svatbou. Velmi brzy po roce 1989 vývoj úrovně sňatečnosti směřoval k současnému stavu. Vstup do manželství už není prvním samostatným krokem člověka. Vzdělání, cestování, kariéra a jiné hodnoty získaly v devadesátých letech výrazně větší váhu a smysl. Je zřejmé, že obyvatelstvo České republiky, a tak i Libereckého kraje, přijalo nový model společenského chování. Vstup do manželství je odkládán do vyššího věku, stejně tak jako plánované narození dítěte.

Významnou změnou ve struktuře obyvatelstva podle rodinného stavu je již zmiňovaný nárůst podílu rozvedených. Při sčítání v roce 1980 žilo v populaci mužů starších 15 let v Libereckém kraji 5,6 % rozvedených. Jejich podíl se do roku 1991 zvýšil na 7,8 % a do sčítání v roce 2001 na 10,2 %. Jiný vývoj je zřetelný u populace žen starších 15 let. Při sčítání v roce 1980 činil podíl rozvedených 7,2 %, do roku 1991 se tento podíl zvýšil na 9,6 % a do roku 2001 na 12,5 %. Na vývoj rozvodovosti v České republice měly výrazný vliv všechny zákonné úpravy v oblasti rozvodů. Od roku 1949 je rozvod jedinou formou právního zániku manželství, zákon o rozvodech byl po té novelizován v letech 1963, 1965, 1973 a naposledy v roce 1998. V posledních desetiletích se zdá, že rozvod se stal pro mnohé páry snadným řešením problémů. Rozvodové řízení je v podstatě "jednoduchým právním aktem".

Podíl ženatých v populaci mužů starších 15 let se od sčítání v roce 1980 do posledního sčítání v roce 2001 snížil z 69,2 % na 55,4 %, podobně se snížil i podíl vdaných v populaci žen starších 15 let, a to z 63 % na 51,9 %. Snížení podílu vdaných a ženatých v populaci Libereckého kraje odpovídá změnám podílu svobodných, rozvedených a ovdovělých. K největšímu snížení došlo v nižších věkových skupinách obyvatel z důvodu zvyšování sňatkového věku a stále více rozšířenému nesezdanému soužití partnerů, které se projevuje spolu se zvýšením podílu rozvedených i ve vyšších věkových skupinách. Významným jevem v sociálním chování obyvatelstva je opakované vstupování do stavu manželského. Podobně jako se zvýšil podíl rozvedených v populaci, zvyšuje se i procento žen a mužů, kteří se po rozvodu opět vdají či ožení.

Ke změnám ve struktuře obyvatel podle rodinného stavu došlo i vzhledem k podílu ovdovělých v populaci. Podíl ovdovělých ovlivňuje biologicky daná delší průměrná délka života žen (podíl ovdovělých žen v populaci je výrazně vyšší než mužů) a opětné vstupování do manželství. Podíl ovdovělých v populaci mužů starších 15 let klesl od roku 1980 z 3,4 % na 2,9 % v roce 2001. Podíl vdov v populaci žen starších 15 let se v uvedeném období snížil z 15,9 % na 13,6 %.

Z hlediska vývoje sňatečnosti v Libereckém kraji jsou významným prvkem i nesezdaná soužití, kdy partneři spolu fakticky žijí, ale neuzavřeli právní sňatek. Při sčítáních se od roku 1970 zjišťuje i struktura těchto nesezdaných soužití, vztah druh – družka. Pravděpodobnost podchycení však není vysoká. Více než polovina nesezdaných soužití připadala v bývalém režimu na rozvedené osoby, tedy na partnery, kteří spolu žijí, ale už nechtějí vstupovat do manželství. Po politických změnách se zvýšil počet mladých lidí žijících spolu ve společné domácnosti. Jednou z příčin je právě odkládání sňatku z mnoha důvodů do vyššího věku a i ztráta váhy instituce manželství.

Základní trendy vývoje struktury obyvatelstva podle rodinného stavu v Libereckém kraji po roce 1990:

- zvýšení podílu svobodných v populaci,
- snížení podílu ženatých a vdaných v populaci,
- zvýšení podílu rozvedených v populaci,
- růst počtu nesezdaných soužití.